

ATATÜRK'LÜ YILLARDA TRABZON'DA EĞİTİM FAALİYETLERİ

*Muzaffer BAŞKAYA**

ÖZ

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, giriştikleri modernleşme hareketi içinde, eğitim ve öğretim sahasına özel bir önem göstermişler, elde bulunan kısıtlı imkânlarla rağmen "eğitim davasını" her şeyin üzerinde tutmuşlardır. Gerek Osmanlı Devleti zamanında gerekse de Türkiye Cumhuriyeti döneminde, bulunduğu bölgede önemli bir konuma sahip olan Trabzon'da da, söz konusu "eğitim davası" gereğince büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu makalede, 1923-1939 yılları arasındaki dönemde Trabzon Vilayetindeki eğitim-öğretim faaliyetleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Eğitim, Okullaşma, Atatürk.

EDUCATIONAL ACTIVITIES IN TRABZON AT THE TIME OF ATATÜRK

ABSTRACT

With the announcement of the republic, the founders of the Republic of Turkey paid special attention to educational matters in their attempts for modernization, and gave the utmost priority to the "action for education" with their limited resources. In accordance with the "action for education", great steps were taken also in Trabzon, which had been a strategic area in its region both in the Ottoman and republican periods. This study attempts to bring to light the educational activities in Trabzon province between 1923 and 1939.

Keywords: Trabzon, Education, Schooling, Ataturk.

* Okt, Karadeniz Teknik Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, TRABZON.

Giriş

Anadolu'da Türkleşmenin en son başladığı şehir olan Trabzon, bünyesinde barındırdığı farklı yaşam biçimlerine sahip topluluklarla uzun süre bir arada yaşama deneyimine sahip olduğundan bu deneyim, şehrin sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Trabzon'un bir eyalet merkezi olması ve ayrıca Doğu Karadeniz ve Kafkasların en önemli şehirlerinden biri olması şehre önemli bir nüfus akışını sağlamış ve bu vesileyle Trabzon'un bölgedeki önemi, çevresindeki vilayetlere oranla daha da artmıştır.¹ Fethedildikten kısa bir süre sonra bulunduğu bölgede en önemli merkez haline gelen Trabzon şehrinde, fetihten bir süre sonra şehrin Türkleşmesi ve İslamlaşması adına bazı eğitim ve kültür müesseseleri açılmıştır. Bu açılan müesseselerin öncelikli amacı; şehir halkından Müslüman olanların dini eğitim almalarını sağlamak ve şehrin İslamlaşmasını hızlandırmaktır.

Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi Trabzon'da da eğitim ve öğretim faaliyetleri öncelikle camiler ve bu camilerin etrafında kurulan medreseler² aracılığı ile yapılmıştır. Fatih, 1461 yılında şehri fethettikten hemen sonra şehirde bulunan bazı kiliseleri camiye çevirmiş, camiye dönüştürülen bu mabetler aynı zamanda birer eğitim- öğretim kurumu haline getirilmiş, bu dönemde diğer bölgelerde bulunan medreseler ve Sıbyan Mektepleri³ yavaş yavaş Trabzon'da da varlığını göstermeye başlamıştır⁴.

¹ Necmettin Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapısı", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001*, C.1, Yay. Haz. Mithat Kerim Arslan-Hikmet Öksüz, Trabzon 2002, s. 249.

² Trabzon'da ilk kurulan medreseler şunlardır: Fatih Medresesi, İmaret Medresesi, İskender Paşa, Hamza Paşa, Zeytinlik, Çarşı Camii, Müftü Camii, Pazarkapı Camii ve Saraçzade Medreseleridir. Mesut Çapa, "Eğitim", *Trabzon 2000*, s. 127. Ortahisar Mahallesi'nde, Saraçzade Medresesi zamanla tahrip olup ve de yangına maruz kalmasıyla, Fatih Camii'nin kuzeyinde yer alan bu eser, duvarındaki kitabesinde de anlaşılacağı üzere 1283/1866 yılında Sultan Abdülaziz'in ve halkın yardımlarıyla ve vakıf işlerine bakan Pir Nazifi'nin önderliğinde Saraçzade'nin yaptırdığı medrese'nin üzerine yapılmıştır. Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, Trabzon 2000, s.147.

³ İlk eğitim ve öğretim veren bu mekteplerde, beş altı yaşlarındaki çocuklara okuma yazma, bazı dini bilgiler ve dört beş işlemde oluşan matematik dersleri verilirdi. İslam dünyasının ilk asırlarında "küttap" adıyla tanıdığımız bu okula, Müslüman Türk devletlerinden Karahanlı ve Selçuklular, "Sıbyan Mektebi" diyordu. Osmanlılar da bu okula aynı isimle birlikte "Dar'ı-Talim, Mektep, Taş Mektep, Mahalle Mektebi, Mektep-i İptidaiye" gibi isimler verilirdi. Bu mekteplerde "sabi" denilen beş-altı yaşındaki çocuklar okudukları için "Sıbyan Mektebi", hemen her mahallede bulunduğu için de "Mahalle Mektebi", genellikle taştan inşa edildikleri için ise "Taş Mektep" adını veriyorlardı. Osmanlılarda bu mektebin hocasına "muallim", yardımcısına "kalfa" veya "halife" denilmekteydi. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul 2004, s.86.

⁴Sıbyan Mektepleri'nin Trabzon'da ki durumuna bakacak olursak, 1869 tarihli Vilayet Salnamesi'ne göre; Trabzon şehrinin merkezindeki 41 okulda 1.764, yine Trabzon merkezde

Şehirde mevcut bulunan Sıbyan Mektepleri'nin zaman içinde işlevini tam olarak yerine getirememesi sebebiyle tüm Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Trabzon'da da İptidai Mektep adıyla yeni eğitim kurumları kurulmaya başlanmış, Tanzimatçıların eskiye dokunmadan yenisini yapma siyasetine uygun olarak daha 1863'lerde İptidai namıyla açılan, ancak 1872 yılında açılan “*İptidai Numune Mektebi*” ile tatbikata geçen bu okullar ile ilköğretimde de bir ikili sistem ortaya çıkmıştır.⁵ Trabzon'da İptidai Okulların mevcudiyetine bakacak olursak, Trabzon Vilayeti Meclis İdaresi'nden 17 Kasım 1890 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti'ne yazılan yazıda maarifin en temel taşı olarak Mektep-i İptidaiye gösterilmiş ve “*Usul-i Cedide*” üzere eğitim ve öğretim yapılması gerektiği belirtilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda yeni yapılan ve tamir edilen mekteplerin sayısının⁶ 162'ye çıktığı da ayrıca belirtilmiştir.⁷

Osmanlı Maarif Teşkilatı içerisinde ortaöğretim kurumu eksikliğinin giderilmesi amacıyla Sultan II Mahmut döneminde faaliyete geçirilen ve büyük bir boşluğu ortadan kaldıran Rüştîye Mektepleri'nin⁸ Trabzon ilindeki

bulunan 7 Rum Sıbyan Mektebi'nde 987, 3 Ermeni Sıbyan Mektebi'nde 153 ve 3 Katolik Sıbyan Mektebi'nde 272 olmak üzere merkez kazada toplam 54 Sıbyan Mektebi'nde 3.176 öğrenci öğrenim görmekteydi. *1869 Yılı T.V.S.*,s.151. Trabzon şehrindeki Sıbyan Mektepleri hakkında en önemli bilgi kaynağı olarak değerlendirebileceğimiz Vilayet Salnameleri'nin vermiş olduğu bilgilere bakacak olursak 1892–1893 tarihlerinde Trabzon Sancağında 2.390 adet Sıbyan Mektebi bulunuyordu. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2004*, Ankara 2005, s. 211.

⁵ Bayram Kodaman, “II. Abdülhamid Devrinde Eğitim-Öğretim”, *D.G.B.İ.T.*, Edit: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1989, s. 465.

⁶ Trabzon'da ki İptidai Okullar ile ilgili olarak, Vilayet Salnameleri'nde 1892 tarihinde Akçaabat Mekteb-i İptidaiyesi'nden söz edilmektedir. Söz konusu mektep ile ilgili verilen bilgide, mektebin Muallim-i Evveli Hacı Mahmud Efendi, Muallim-i Sanisi Hasan Efendi ve Bevvabı (kapıcı) Reşit Ağa olarak söz edilmiştir. *1892 Yılı T.V.S* s. 413. 1899 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'nde Trabzon merkezde adı geçen İptidai Mektebin öğrenci mevcudu ise yine söz konusu salnameye göre 189'dur. Hayrettin Arıcı, “XIX Yüzyılda Trabzon Vilayeti'nde Eğitim (Vilayet Salnamelerine Göre)”,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı*, Erzurum 2006, s. 37.

⁷ Mahmud Cevad İbnü's- Şeyh Nafî, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Ankara 2002, s.215.

⁸ 1839 tarihinde Sultan II. Mahmut'a sunulan bir layihada eğitimde reform yapılmasının zorunlu olduğu hatta memleketin kurtuluşunun buna bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bu layihada, ilk mekteplerin ıslah edilmesi geniş bir şekilde ele alınmış ve öncelikle İstanbul'da daha önce padişahlar tarafından büyük camilerin yanına yaptırılmış olan, Sıbyan Mekteplerinin devamı olarak Sınıf-ı sani adıyla yeni mekteplerin kurulması öngörülmüştür. Ancak, Sultan II Mahmut, bu Sınıf-ı sani ismini beğenmeyerek yeni açılan okullara Mekatib-i Rüştîye adını vermiştir. Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri”, *Türkler*, C.15, Ankara 2000,s. 44.

gelişimine bakacak olursak; II. Abdülhamit Döneminde Trabzon'da 7 adet Rüştiye Mektebi'nin olduğu ve bu mekteplerde okuyan 330 öğrenci bulunduğunu görüyoruz.⁹ Trabzon Vilayeti ve bu vilayete bağlı sancaklardaki Rüştiye Mektepleri hakkında belki de en ayrıntılı bilgi 1902 tarihli Vilayet Salnamesi'nde verilmektedir. Burada verilen bilgilere göre şehirde 10 adet erkek Rüştiye Mektebi bulunmakta ve bu okullarda 941 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bu okulun haricinde bir de kız Rüştiye Mektebi¹⁰ bulunurken burada da 47 kız öğrenci ortaöğrenim görüyordu.¹¹ Trabzon'da Rüştiyelerin yanı sıra bir de İdadi¹² adı altında ortaöğretim kurumları mevcut bulunuyordu. Şehirde idadi okullarından ilki olan ve özel teşebbüsün katkılarıyla açılan Mekteb-i Hamidiye İdadi'si fazla uzun ömürlü olamayınca,¹³ devlet desteğiyle daha kapsamlı bir girişimin içine girilmiş ve Trabzon Mektep-i İdadi-i Mülki¹⁴ açılmıştır. Şehirde mesleki eğitime yönelik olarak ise bir Darülmualimin (Öğretmen Okulu),¹⁵ Trabzon Islahhane Mektebi,¹⁶ Trabzon Polis

⁹ Kodaman, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁰ Şehirde bulunan Rüştiye Mektepleri haricinde ayrıca bir de Askeri Rüştiye Mektebi bulunuyordu. 1888 yılı Trabzon Vilayet Salnamesi'nde bu okulun mevcudu 258 olarak gösterilmiş, *1888 Yılı T.V.S.*, s. 277, 1896 tarihli Vilayet Salnamesi'nde Trabzon Askeri Rüştiye'sinin öğrenci mevcudu 260 olarak verilmiştir. *1896 Yılı T.V.S.*, s. 291.

¹¹ *1902 Yılı T.V.S.*, s. 677.

¹² İdadiler, Osmanlı eğitim sisteminin ikinci kademesini oluşturan eğitim kurumlarıdır. Hazırlamak, geliştirmek, manasına gelen Arapça "ıdad" kökünden türemiş olan idadi kelimesi, hazırlama yeri anlamına gelmektedir. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2006, s.409.

¹³ 1880 yılında Trabzon'da İdadi (lise) seviyesinde öğrenim veren bir Türk okuluna kavuşma ihtiyacı ve arzusunu göz önünde bulunduran şehrin ileri gelen ailelerinden Nemlizade Hikmet, Nemlizade Hacı Ahmet ve Mehmet Efendilerin öncülüğünde, on kişilik bir grup Trabzonlu harekete geçmiş, çözüm olarak da Trabzonlu eğitimci ve şair Ali Naki Efendi'yi İstanbul'dan davet ederek, kendisinden özel bir lise kurmasını istemişlerdir. Yapılan daveti kabul eden Ali Naki Efendi, şimdiki Cumhuriyet Mahallesi'nde "Mekteb-i Hamidiye" adı ile bir idadi okulunu açmış ve buranın ilk müdürü de kendisi olmuştur. Tamamen özel olan bu okulun masraflarını başta Nemlizade'ler olmak üzere, Trabzon halkı karşılamıştır. Hüseyin Albayrak, "Eğitim", *Trabzon 2006*, s. 4.

¹⁴ Okulun gerek inşasında gerekse de diğer ihtiyaçlarında tüm engellemelere rağmen muvaffak olan Sırrı Paşa, okulun giriş kapısına şu şiiri yazdırmıştır: "Şems-i burcu saltanat Abdülhamit Han mülkini, Neşr-i envar-ı maarif ile ihya eyledi. Bendesi hüsn-ü hitamında dedi tarihin şah-ı vala mektep-i idadi inşa eyledi" Hasan Ali Yücel, Türkiye'de Ortaöğretim, Ankara 1994, s.517-518. *Haturalarda Trabzon'un Yakın Tarihi (1860-1950)*, Haz: Mehmet Akif Bal, Trabzon 2004, s.18.

¹⁵ Osmanlı Devleti'nde, açılan okulların öğretmen ihtiyacını gidermek amacıyla taşrada faaliyete geçen öğretmen okullarından biri de 1 Mart 1890 tarihinde, Trabzon Valisi Ali Bey (1882-1892) ile Maarif Müdürü Celal Bey'in çalışmaları sonucunda Trabzon'da da açılmış okula, ilk defa Islahhane Mektep-i İptidaiyesi binasının iki odası tahsis edilmiştir. Hüseyin Albayrak, "Trabzon'da Asırlık Bir Eğitim Kurumu: Mekteb-i Dar-ul Muallimin ve Asırlık

Mektebi ve Trabzon Jandarma Efrad-ı Ceride Mektepleri faaliyet gösteriyordu.¹⁷

Trabzon'da Müslümanların açtığı bu okulların yanı sıra yabancı ve Gayrimüslimlere ait şu okullar bulunuyordu: Kemer kaya Rum Koleji, Jimnasyum Mektebi, Trabzon Rum Kız Okulu, Manastır Okulları, Gregoryen Ermeni Okulu, Gregoryen Ermeni Kız İlköğretim Okulu, Mekitarist Ermeni Lisan Mektebi, Trabzon Sen Greguer Fransız Okulu, Trabzon (Fransız) Sörlük Okulu, Mekteb-i Nasiri.¹⁸

I.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Trabzon Maarifi

Rus işgali sırasında Trabzon'daki hemen her bina gibi eğitim kurumları da büyük bir yıkıma uğramış, işgalden önce eğitim veren 8 medrese işgal esnasında tahrip olmuştur. Zeytinlik Medresesi hariç Trabzon'da daha önce eğitim faaliyeti içinde bulunan şehrin en önemli medreseleri, 1921 yılına gelindiğinde kapalı durumda bulunuyordu. Bu dönemde Trabzon'da ilköğretim alanında, Fatımiye, İnas, Fatih, Numune İnas, Osman Gazi, Tatbikat, Selim-i Evvel, Numune-i Edep ve Zeytinlik (Cudi Bey) Mekteplerinde eğitim-öğretim yapılmaktaydı.¹⁹ Şehirde ortaöğretim alanında en başta gelen eğitim kurumu olan ve 1910-1911 yılında Sultani adını alan Trabzon İdadisi (Trabzon Lisesi), I. Dünya Savaşı sebebiyle 1914-1915 yıllarında hastane olarak kullanılmış, 1915-1916, 1916-1917 öğretim yıllarında Rus işgali sebebiyle kapalı kalmıştır. 1917-1918 ders yılında Trabzon, Rus işgalinden kurtarılmış olup, 1918-1919 ders yılında son sınıfı teşkil eden öğrenci bulunmadığından okul, bu yıl için

Eğitimciler (1890-1978)", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005) Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, C.2, Trabzon 2007, s. 707

¹⁶ Osmanlı Devleti eğitim teşkilatında, şehrin sahipsiz çocuklarını meslek sahibi yapmak yoluyla topluma kazandırılması yönünde hizmet veren okullara verilen addır. İlk defa Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında hizmete açılan okul, 1868 yılında İstanbul'da daha sonra da Anadolu'nun diğer bölgelerinde açılmaya başlanmıştır. Mehmet Koçer, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitimi ve Eğitim Kurumları" *Türk Eğitim Tarihi*, Edit: Sabahattin Arıbaş- Mehmet Koçer, İstanbul 2008, s. 127.

¹⁷ Trabzon'da ki Jandarma Mektebi'nin açılış tarihi ise 6 Haziran 1909'dur. Söz konusu tarihte açılan mektep aynı yıl öğrenci kayıtlarına başlayarak, eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır. Albayrak, "Eğitim"...,s.8.

¹⁸ Abdurrahman Okuyan, "XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde(1875-1900) Trabzon", Basılmamış Doktora Tezi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı*, Samsun 2003, s. 113, Hüseyin Albayrak, "19. Yüzyılda Trabzon'da Azınlık ve Yabancı Okullar", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001*, Yay. Haz. Mithat Kerim Arslan- Hikmet Öksüz, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, C.1, Trabzon 2002.s. 418.

¹⁹ Mesut Çapa- Rahmi Çiçek, *Yirminci Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Trabzon 2004, s. 209.

mezun vermemiştir.²⁰ Bu dönemde Trabzon Lisesi gibi sıkıntılı bir süreç geçiren Trabzon Darülmualimin Mektebi'nin yatılı hale getirilmesi için çalışmalar yapılmış, gerekli tahsisat ayrılmış ise de devam eden Türk-Rus Savaşı sebebiyle bu fikir, gerçekleştirme imkânı bulamamıştır. Seferberliğin çıkmasıyla birlikte öğrencilerin bir kısmı askere alınmış, 14 Nisan 1916 tarihinde Trabzon halkının Giresun'a doğru göç etmesi yüzünden okul 1916–1917 ve 1917–1918 öğretim yıllarında kapalı kalmıştır.²¹

Cumhuriyet Dönemi Trabzon Maarifi

Milli Mücadele hareketinin başarıyla sonuçlanmasından sonra Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmayı isteyen Atatürk, bu amacını gerçekleştirmek için ülkede köklü inkılâp hareketlerine girişmiştir. Bu alandaki en önemli adım 3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretimin Birleştirilmesi) ile atılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girdiği tarihte, Trabzon merkezinde çok fazla medrese bulunmamaktaydı. Medreselerin çoğu Of Kazası ile Yomra Nahiyesi merkez ve köylerinde toplanmıştır.²² Bu dönemde Trabzon merkezinde mevcut dört medreseden Hatuniyye Medresesi'nde 33, İskenderpaşa Medresesi'nde 22, Zeytinlik Medresesi'nde 7 öğrenci bulunmaktaydı. Bu dönemde Of Kazası'nda 73 medrese kapatılmış Of Kaymakamlığı, kapatılan bu medreselerde okuyan 1000'e yakın öğrenciyi yeni usul İptidai Mektebe yerleştirmek amacıyla Vilayet Maarif Meclisi'ne, yazdığı bir yazıda; ilçede İptidai Mektebe ihtiyaç olduğunu bildirmiştir.²³

1923 yılında Trabzon Vilayetinde toplam 48 adet ilkokul bulunuyordu. Bu 48 ilkokulda 4 bin civarında öğrenci öğrenim görüyor ve 101 öğretmen ise görev yapıyordu.²⁴ 1923 yılında yani Cumhuriyetin ilan edildiği yıl, bir önceki yıl şehirde mevcut olan okullardan “*Fatimiye İnas*” ve “*Fatih İnas*” okullarının, hizmet dışı kaldıklarını görüyoruz.²⁵

Bu öğretim yılı başında, Osman Gazi Mektebi'nin ismi değiştirilerek

²⁰ Komisyon, *Trabzon Lisesi'nin 100. Yılı Albümü*, Trabzon 1987, s. 33

²¹ Albayrak, “Trabzon'da Asırlık Bir Eğitim Kurumu....s. 714.

²²İngiliz elçisi Biliotti, medrese sayılarının Of ve Sürmene civarlarında fazla olmasının en önemli nedenini, bu bölgelerde yaşayan halkın 150 yıl önce İslam'ı kabul etmeleri ve kendilerinin dini şuur edinebilmeleri gerektiği için çok sayıda medrese açtığıyla açıklamıştır. Okuyan, *a.g.t.*, s. 89.

²³ Mesut Çapa, “Tevhid-i Tedrisat Sonrası Trabzon'da Eğitim”, *Tarih İncelemeleri Dergisi XVI*, İzmir 2001, s.22–23.

²⁴ *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2636, 29 Ekim 1939.

²⁵ Albayrak, “Eğitim”, ..., s. 20.

Gazi Paşa Mektebi adını alırken, okulun yeri de değiştirilerek Zağnos'taki Muallim Mektebi'nin olduğu binaya taşınmıştır.²⁶ 1923 yılında Trabzon merkezinde biri kız, ikisi erkek olmak üzere üç ilkokul açılmıştır. Hızırbey Mahallesi'nde açılan Reşadiye Kız Okulu üç sınıf ve üç öğretmenden oluşurken, Boztepe Mahallesi'nde açılan okul, üç sınıf ve iki öğretmenden oluşuyordu. Ayrıca şehir merkezinde Orhaniye Erkek Okulu da bu dönemde hizmete açılmış ve Numune-i Edep ve Osman Gazi Okullarının da öğretmen kadrolarına birer öğretmen ilave edilmiştir.²⁷ 1924 yılında Tuzlu Çeşme mevkiinde İskenderpaşa Kız Okulu öğretime açılmış, buranın başöğretmenliğine ise Ankara Darülmuallimatı mezunlarından Şefika Hanım, ikinci öğretmenliğe de Fatımiye Okulundan naklen Şükriye Hanım tayin olunmuştur. Bu tarihlerde Trabzon ilinde genel ve resmi okullarında toplam 4813 öğrenci mevcut bulunmakla beraber, il dâhilindeki 48 (7'si kız, 41'i erkek) ilkokulda, 4.013 (623 kız, 3390 erkek) öğrenci öğrenim görmekteydi.²⁸

1923 yılında Trabzon'da orta dereceli okul olarak, kökleri Osmanlı dönemine dayanan bir erkek lisesi ve bir öğretmen okulu bulunuyordu. Erkek lisesinde 14 öğretmen görev yapmakta ve okulda 486 öğrenci öğrenim görmekteydi.²⁹ 1924 yılında Trabzon'da bir Ticaret Okulu, bir sonraki ders yılında ise bir Kız Ortaokulunun açılışı yapılmıştır.³⁰ 1923–1924 öğretim yılında Kemerkaya'daki Rum Koleji binasına taşınan Trabzon Darülmuallimin Okulu, 1924 yılında öğretmen okullarının programlarında yapılan değişiklik gereği Trabzon Darülmuallimin Okulu'nun da öğrenim süresi 5 yıla çıkarılmış ve adı da Muallim Mektebi olarak değiştirilmiştir.³¹ 1925–1926 öğretim yılında Trabzon'da özellikle ilköğretim alanında hizmet veren okulların sayısında belli bir azalma vardır. Söz konusu öğretim yılında Trabzon'da daha önce hizmet veren “Selim-i Evvel” ve “Reşadiye Kız” mektepleri kapanmış, ancak Gazi Paşa Caddesi üzerinde bulunan İskender Paşa Mektebi, kurtuluştan sonra ilk defa hizmete açılınca Trabzon'daki okul sayısı 6'ya yükselmiş, merkez ilçe ilkokulu sayısı ise 10'a yükselmiştir.³²

²⁶ Albayrak, “Eğitim”, ..., s. 20.

²⁷ Çapa, “Tevhid-i Tedrisat Sonrası...”, s. 28.

²⁸ Çapa, “Tevhid-i Tedrisat Sonrası...”, s. 28.

²⁹ *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2636, 29 Ekim 1939.

³⁰ Trabzon'un iktisadi ve ticarî mevki göz önünde bulundurularak İktisat Vekâleti tarafından, ilk defa 1924 yılında Tuzluçeşme Mahallesi'nde emval-i metrukeye ait küçük bir evde Yüksek Ticaret Mektebi adıyla, bir Ticaret Okulu açılmıştır. *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 3511, 22 Nisan 1948.

³¹ Komisyon, Trabzon Tedrisat..., s. 3.

³² Albayrak, “Eğitim”, s. 20.

Trabzon'da 1925 yılında Milli Eğitim Müdürü olarak görev yapan Celil Bey, 1926 tarihinde görevinden ayrılmış ve yerine 1926 yılında Maarif Vekâleti'nin yayınladığı kararname gereği Rasim Arsal Bey tayin edilmiştir.³³ Bu öğretim yılında ilk mezunlarını veren Ticaret Okulu, bu dönemde gerek kredi müesseselerinde ve gerek ticaret evlerindeki memur ve muhasip buhranına kısmen cevap vermiş ve buradan mezun olan öğrenciler ayrıca, halk ve sermayedarlar arasında birçok muhasip de yetiştirmiştir. Fakat aynı yıl içinde Ticaret Vekâletinin, İktisat Vekâletine devri, okulda yeni bir değişmeye sebep olmuştur. Bu değişmeler arasında en önemlisi; Ticaret Okullarının yüksek kısımlarının Türkiye'de yalnız İstanbul Ticaret Mektebi Âlisine inhisar ettirilmesi ve okulun doğrudan doğruya Maarif Vekâletine bağlanması gelmektedir.³⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da ilköğretim alanında kız-erkek öğrenci dengesizliği mevcuttu. Bu dengesizlik, köy okullarında çok büyük boyutlara varıyordu. 1927 yılında vilayette tüm ilkokul öğrencilerinin %11'i, kırsal kesimdeki öğrencilerin ise yalnızca %2'si kız öğrencilerden oluşuyordu.³⁵ 1927 yılında Maarif Vekâleti yayınladığı bir kararname ile Trabzon Öğretmen Okulu'na bağlı olarak öğretim yapan Tatbikat Okulu için, mübadele sonucunda şehirdeki Rum asıllı Todori Barikloblide'ye ait binanın, adı geçen okul idaresine verilmesine karar vermiştir.³⁶ Böylece şehirde en önemli sıkıntılardan biri olan okul binası sıkıntısının giderilmesi için bazı adımlar atılmıştır.

1927-1928 öğretim yılında Trabzon'da faaliyet gösteren Trabzon Ticaret Okulu'nun daha iyi hizmet verebilmesi amacıyla, daha önceden de yapıldığı gibi okula belli sürelerde yani sözleşmeli olarak memur ve müstahdemler alınmıştır. Örneğin 1927 yılında Trabzon Ticaret Okuluna sözleşmeleri 3 ay olmak üzere müstahdem alımı yapılmış ve alınan müstahdemlerin sözleşmeli kadrolarının onaylandığı Maarif Vekâletince, Vilayet Maarif İdaresine bildirilmiş,³⁷ aynı okulda görev yapan öğretmen, idareci ve memurların kadrolarının onayı da 1927 yılı içerisinde Maarif Vekâletince yapılmıştır.³⁸

Bu dönemde Trabzon Maarif Tarihi açısından şehirdeki bir diğer gelişme ise Trabzon Maarif Eminliği'nin kurulmasıdır. 22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilatı Kanunu'na göre ülkede Maarif Eminlikleri kurulmuş,

³³ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, (Bundan sonra BCA olarak gösterilecektir) 30.11.1.0. / 27.34.7.

³⁴ *Halk Gazetesi*, Sayı: 578, 27 Ekim 1936.

³⁵ *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, s. 7240.

³⁶ *BCA*, 30.11.1.0. / 50.25.16.

³⁷ *BCA*, 30.18.1.1. / 25.42.15.

³⁸ *BCA*, 30.18.1.1. / 25.45.14.

böylece ülke, bir veya birkaç vilayetten oluşan Maarif Eminliklerince idare edilecek olan mıntikalara ayrılmıştır.³⁹ 1926 yılında kurulan Maarif Eminliği Kurumunun müdürlüğünü yapan Tevfik Bey'in birinci sınıf müfettişliğe atanması sonucu Trabzon Mıntıkasında yer alan Trabzon Maarif Eminliği'ne 1929 Temmuz ayında Hilmi Bey atanmış ve 80 lira maaşla yeni görevine başlamıştır.⁴⁰ Şehirde bina bulunamadığı için daha önce Trabzon Kız Ortaokulu binasında hizmet veren Trabzon Maarif Eminliği kurumunun daha iyi şartlarda hizmet verebilmesi amacıyla Maarif Vekâleti, 1930 yılında Trabzon Maarif Eminliği için, şehirde bulunan ve Yunan tebaasından Panayot Akridi'den metruk bulunan hanenin satın alınmasına karar vermiştir.⁴¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da eğitim-öğretim alanında yaşanan en büyük sorun okul binası yetersizliği ve öğretmen maaşları sorunudur. Bu yetersizliğin giderilmesi için Maarif Vekâleti ve İl Maarif Müdürlüğü genelde, mübadeleden sonra şehirde kalan ve kullanılmayan binaları kamu-laştırarak söz konusu soruna çare bulmaya çalışmıştır. Trabzon Vilayetindeki Okul binası yetersizliğinin giderilmesi amacıyla İcra Vekilleri Heyeti 12.4.1931 tarihinde yaptığı toplantıda, Trabzon'un Muhittin Mahallesinde bulunan Hacıkasım Mektebi'nin işgal etmekte olduğu 90 numaralı Ermenilerden kalan binanın mektep yapılması amacıyla İdare-i Hususiye tarafından satın alınmasına karar vermiştir.⁴²

Trabzon'da ilk ve ortaöğretim kurumlarıyla ilgili yapılan tüm çalışmalara rağmen, ilin bu dönemde en büyük ihtiyacı bir Kız Lisesi'dir. Şehirde bulunan maarif idarecileri, Kız Ortaokulu'nu başlı başına bir irfan merkezi olarak nitelemenin yanlış olduğunu, bu okulun ancak yüksek tahsil kurumlarına bir basamak teşkil edebileceğini bildirmiş, tüm dünyada kabul edildiği gibi kadınların toplum hayatına kazandırmanın önemli bir mesele olmasına rağmen, iki yüz elli bin nüfuslu Trabzon şehrinde sadece bir kız ortaokulunun bulunmasının şehre kâfi gelmeyeceğini ifade etmişlerdir.⁴³ Bunun yanı sıra bu dönemde ortaöğretim ile ilgili yaşanan bir diğer gelişme ise şehirde "Gazipaşa Kız Orta Mektebi" adıyla 1929-1930 öğretim yılından itibaren Zağnos Mahallesi'ndeki tarihi binada eğitim-öğretim vermekte olan Kız Ortaokulu'nun 1933 yılında Uzun Sokak mevkisine taşınmasıyla, burada

³⁹ Albayrak, "Eğitim", s. 440.

⁴⁰ *BCA*, 30.11.1.0. / 50.25.16.

⁴¹ *BCA*, 30.18.1.2. / 11.31.12.

⁴² *BCA*, 30.18.1.2. / 19.26.9.

⁴³ *Akın Mecmuası*, Ağustos 1932, Sayı: 10, Trabzon 1932, s. 6.

müstakil olarak “ Erkek Orta Mektebi ” açılmasıdır.⁴⁴

Trabzon’da 1931–1932 yılı eğitim-öğretim yılının sona ermesiyle birlikte yapılan değerlendirmeler sonucunda, şehirde maarif işlerinin başarılı bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Yapılan tahkikat sonucunda bu yıllarda, lise ve erkek öğretmen okulları öğrencilerinden ikmale kalanlar dışında 33 öğrenci terfii etmeye hak kazanmış, terfii eden öğrenciler dikkate alındığında bu okullardaki başarı oranı yaklaşık % 70’i bulmuştur. 1931–1932 öğretim yılında Maarif Vekâleti tarafından gönderilen genelgeye göre Türkiye genelindeki bütün liselerin son sınıf öğrencileri arasında tarih, coğrafya, zümresinden birinci gelen öğrencilerin Balkan seyahatine gönderileceği kararlaştırılmış, bu zümrelerde 237 numaralı İhsan adlı Trabzon Lisesi öğrencisi birinci gelmiştir. Şehirde eğitim-öğretim yılının sona ermesiyle birlikte Lise⁴⁵ ve Öğretmen Okulu öğrencileri yılsonu kamplarını 1 Temmuz 1932 Cuma günü Zefanos’ta⁴⁶ kurmuşlar, 15 Temmuz 1932 gününe kadar yapılan kamp çalışmaları havaların da müsait gitmesiyle gayet verimli geçmiştir.⁴⁷ 1931 ders yılı sonunda Trabzon Muallimler Birliği, derslerin bitişi münasebetiyle merasim ve eğlenceler tertip etmiş, bu mealde tertip edilen “*Mersin Tenezzühü*” adlı oyun izleyiciler tarafından gayet başarılı bulunmuş, öğretim döneminin bitimiyle birlikte şehirde görev yapan öğretmenlerin birçoğu tatil münasebetiyle muhtelif memleketlere dağılmış, öğretmenlerin birçoğu tatillerini İstanbul’da geçirmeyi tercih etmiştir.⁴⁸

1933 yılında Trabzon Lisesi’nin mevcut bulunduğu binada bazı çökmeler ve yıkıntılar meydana gelmiştir. Yer yer yıkılmaya başlayan bina, 1933 yılında Van’da kurulması düşünülen üniversite için tetkiklerden dönen Maarif Vekili Saffet Arıkan’ın da, okulu ziyareti sırasında dikkatini çekmiştir. Maarif Vekili Saffet Arıkan’ın ziyaret ettiği lisenin tamirâtı için Vekâlet, 10.000. liralık tahsisat ayırmıştır.⁴⁹ Trabzon Lisesi’nin çökme tehlikesi göstermesi üzerine Trabzon Öğretmen Okulu ve Trabzon Lisesi’ni bir arada birleştirme zarureti hâsıl olmuş ve lisenin birinci devre sınıfları Zağnos’taki eski binaya taşınmış, bir kısmı ise Boztepe’deki Nemlizadelere ait binaya yerleştirilmiş, ikinci devre sınıfları da Öğretmen Mektebi binasına nakledil-

⁴⁴ Albayrak, “Eğitim”.., s. 480.

⁴⁵ *Akın Mecmuası*, Ağustos 1932, Sayı: 9, Trabzon 1932, s. 10–11.

⁴⁶ Zefanos; şehrin doğusunda yer alan ve genellikle mesire yeri olarak kullanılan bir köyün adıdır.

⁴⁷ *Akın Mecmuası*, Ağustos 1932, Sayı: 9, Trabzon 1932, s. 10–11.

⁴⁸ *Akın Mecmuası*, Ağustos 1932, Sayı: 9, Trabzon 1932, s. 10–11.

⁴⁹ *Trabzon Tedrisat Yıllığı*, Trabzon 1958, s. 3.

miştir. Bu suretle okul “ lise sınıflarını havi öğretmen okulu” haline gelmiş, Öğretmen Okulu Müdürü, Hamdi Kayalı her iki okulun da müdürü olmuştur.⁵⁰ Trabzon’da, Lise binasında meydana gelen arıza yüzünden aynı bina içersinde eğitim-öğretime devam eden Trabzon Lisesi ve Trabzon Öğretmen Okulu’nun öğrencilerinin okula sığmaması ve yapılan eğitim-öğretimden randıman alınamaması yüzünden 1933–1934 öğretim yılında Trabzon Öğretmen Okulu, İstanbul Haydarpaşa Lisesi’ne taşınmıştır.⁵¹ Trabzon Öğretmen Okulu, İstanbul’a taşındığı yıl okulda, 23 erkek ve asil, 1 erkek vekil olmak üzere toplam 24 öğretmen görev yapmaktaydı.⁵²

1933 yılında yıkılma tehlikesi geçiren ve okulun tamiri için 10.000 lira tahsisat ayrılan Trabzon Lisesi’nin lise kısmı Öğretmen Okulu’na, orta kısmının bir bölümü ise Kız Ortaokulu’na bağlı ve müstakil olarak açılan Erkek Orta Okulu’na nakledilmiştir. Okulun eski binası üzerinde yapılacak tamiratın kâfi gelmeyeceği ve mevcut ihtiyacı karşılayamayacağı ileri sürülerek Vekâlete müracaat edilmiş, vekâletin gönderdiği heyet tetkikler neticesinde yeni bir mektebin yapılmasını uygun görmüştür. Yeni yapılacak okul binasının planı uluslararası bir şöhrete sahip mimar Alman Mühendis Taut⁵³ tarafından çizilmiştir.

1930’lu yılların Trabzon’unda eğitim alanında yaşanan diğer bir önemli sorun ise şehrin zor ve geçit vermez bir coğrafyaya sahip olmasıdır. Özellikle şehrin kırsal bölgelerinde bulunan halk, çocuklarını eğitim-öğretim görmesi için okullara gönderirken, çocuklar da hem yörenin zorlu iklim şartlarıyla uğraşmaya çalışıyor hem de bir yandan eğitim-öğretime devam etmek zorunda kalıyordu. İklimi itibarıyla çokça yağış alan Trabzon’da bazen bu sebeple eğitim-öğretime ara verilmek zorunda kalınıyordu. Örneğin, Sürmene Kazasında Bifara (Tosunlu) Köyüne bağlı ilkokulda öğrenciler teneffüste olduğu bir anda meydana gelen heyelan sonucunda, öğretmenler odası tahrip olmuş, okul bahçesi toprak ve çamurla dolmuş, o sırada teneffüste bulunan öğrencilerin çoğu kaçmışlarsa da içlerinde Aho (Ayvadere) Köyünden 19 numaralı Hasan isminde 10 yaşındaki çocuk kaçamayarak büyük bir taşın altında kalmış, iki kolu ve başı ezilerek ölmüştür. Bunun üzerine Maarif Vekâleti, bölgede arazinin tehlikeli bir

⁵⁰ Komisyon, *Trabzon Tedrisat...*, s.4.

⁵¹ Komisyon, *Trabzon Lisesi Talebe Birliğinin 1956–1957 Ders Yılı İçersindeki Faaliyetleri Eseri*, Trabzon 1958, s. 5.

⁵² 1933–1934, *Maarif Muallimleri İstatistiği*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları İstanbul 1935.s. 145.

⁵³ Bekir Gerçek, “Trabzon Lisesi’nin Mimarı Bruno Taut”, *Bir Tutkudur Trabzon*, Haz: İ. Günday Kayaoğlu, Öner Ciravoğlu, Cüneyt Akalın, İstanbul 1997, s.417.

yapıya sahip bulunması ve okulun tahrip olması sonucu okulda eğitim-öğretime geçici bir süre ile ara verdiğini Trabzon Maarif İdaresine 25.12.1933 tarihli yazıyla bildirmiştir.⁵⁴

Cumhuriyetin 12. Yılına gelindiğinde Trabzon Vilayeti'nde 1923'ten beri eğitim-öğretim faaliyetlerinin hangi seviyeye geldiği ve şehrin eğitimle ilgili genel ihtiyaçlarının neler olduğu konusunda daha ayrıntılı bilgi sahibi olmak için 1935 yılında Trabzon ilinin ihtiyaçlarının yer aldığı rapora göz gezdirmemiz yeterli olacaktır. Söz konusu raporda verilen bilgilere göre; Trabzon'un 1927 yılında yapılan nüfus sayımında 160.464 kadın, 132.109'u erkek olmak üzere toplam 292.573 nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir. Raporda şehirdeki eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgili olarak verilen bilgilere göre; vilayette 510 mevcutlu bir Erkek Lisesi, 24 mevcutlu bir Ticaret Okulu, 120 mevcutlu bir Kız ve 273 mevcutlu bir de Erkek Ortaokulu bulunmaktadır. Beş sınıflı 20, dört sınıflı 1, üç sınıflı 66, iki sınıflı 3, bir sınıflı 6 olmak üzere şehirde toplam 180 derslikli 96 adet ilkokul bulunmaktadır. Şehirde ilk tahsil çağında olanların sayısı 52.882 olduğuna göre bu miktar yaklaşık %20'ye tekabül etmektedir. 1934-1935 yılında şehirdeki ilkokullar 102'si kız 365'i erkek olmak üzere toplam 467, Lise 59, Erkek Ortaokulu 38, Kız Ortaokulu 15, Orta Tecim Mektebi ise 8 mezun vermiştir.⁵⁵

Söz konusu raporda, şehirdeki eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgili bu sayısal verilerin aktarılmasının ardından vilayette eğitimin daha iyi bir seviyeye getirilmesi için mevcut ihtiyaçlar hakkında bazı önerilerde bulunulmuştur. Raporda verilen bilgiler göre, şehirde toprağın çok girintili ve çıkıntılı oluşu, evlerin ve dolayısıyla köylerin de buna uyarak dağınık ve birbirinden pek uzak bulunuşu, özellikle kış aylarında öğrencileri mevcut okullara toplama güçlüğü de ortaya çıkarmakta ve birçok yerde bunu büsbütün imkânsız hale sokmaktadır. Bu ahval üzerine şehirde yatılı teşkilat yapmaya lüzum görülmüş, bu düşünce ile şehirde üç yıldan beri sayısı sekize varan pansiyonlar açılmış, teşkilatı daha da geliştirerek bunların yatılı mektep haline getirilmesi ve her sene sayılarının artırılması, kanunen okuma yükümlülüğünde bulunan öğrencilerin bu ihtiyaçlarını gidermesine yardımcı olmuştur. Raporda öne sürülen bir görüşe göre, vilayete bağlı köylerin dağınık halde olması, köylünün sosyal ve ekonomik durumunu zamanın ihtiyaçları çerçevesinde yürütmesine engel olmakla birlikte, bundan ötürü köylerin bir araya toplanmasının, şehir açısından gerek kültür ve gerekse

⁵⁴ BCA, 30.10.0.0./ 121.863.6.

⁵⁵ BCA, 30.10.0.0./ 65.433.4, s.4.

ekonomik ve sosyal bakımdan çok faydalı olacağı ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak vilayetin kültür bütçesini, bütün ihtiyaçları karşılayacak bir şekilde arttırmaya imkân olmadığından yalnız okul ve pansiyon sayısını ve bugünkü 181 muallim kadrosunu genişletmek üzere yıldan yıla tedbirler alınmakta ve böylelikle kültür işlerinin genişlemesine ve yayılmasına uğraşmakta olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, mektepte bulunmayan ve okuma çağını geçirmiş olan öğrencileri okutmak için mektebi olan köylerde her yıl muallimlerin onursal hizmetlerine yaslanarak Millet Mektepleri açıldığı ve şimdiye kadar bu mekteplerden 1.042'si kadın 11.062'si erkek olmak üzere toplam 12.662 yurttaş mezun olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶

Adı geçen raporun son kısmında Trabzon'da açılması lazım gelen okulların hangileri olduğu ve neden açılmaları gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre; bölgede bir sanat ve endüstri okulunun kurulması için gerekli nedenler sıralanmıştır. Raporda verilen bilgilere göre, şehirde I. Dünya Savaşı'ndan önce binbir emekle kurulan Sanatlar Mektebi (Hamidiye Sanayi Mektebi)'nin⁵⁷ tekrar işlevsel hale getirilemediğinden söz edilerek, o okulun yetiştirdiği ve bugün şehirde küçük sanatlar alanında varlık gösteren marangoz-doğramacı, demirci ve ayakkabıcı gibi sanatkârların azalmaya yüz tuttuğu ve yaptıkları işlerin de giderek gerilemekte olduğu ifade edilmiştir. Bölgenin bir savaş geçirmesi ve halkın muhaceret yaşaması nedeniyle şehrin, yapı kalfacısı, marangoz, demirci, elektrikçi, gibi küçük sanatkârlara çok muhtaç olduğu gibi savaş ve muhaceret sonucunda şehir nüfusu içinde yetim ve yoksulların sayısının oldukça çok olduğu vurgulanmıştır. Bu sebeplerden dolayı gerek bölgeye ve gerek çevresine kendini her yerde maişetini sağlayabilecek küçük sanatkârlar yetiştirecek ve aynı zamanda bir şefkat yuvası haline gelecek modern bir sanatkâr okulunun kurulmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁵⁸

Raporun 1935 yılına ait olan ek kısmında ise Trabzon ilinde bir Kız Lisesi'nin kurulması gerektiğine ait bilgiler verilmiştir. Raporda verilen bilgilere göre, gerek şehirdeki Kız Ortaokulu'ndan, gerek kıyı ve iç bölgelerdeki karışık ortaokullardan her yıl mezun olan yüzlerce kızdan belki %2–3 oranındaki kız öğrencinin Lise öğrenimini görmek üzere İstanbul'a gidebildiği tespiti yapılmıştır. “Kafası henüz işlemeğe başlamadan” ortaokuldan çıkacak olan kız öğrencilerin eskiliğin kötü egemenliğinden

⁵⁶ BCA, 30.10.0.0./ 65.433.4, s.6.

⁵⁷1908'de açılan Hamidiye Sanayi Mektebi hakkında geniş bilgi için bkz.Hikmet Öksüz, Veysel Usta, Kenan İnan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950*, Trabzon 2009, s. 113-115.

⁵⁸ BCA, 30.10.0.0./ 65.433.4, s. 17–18.

kurtaracak lise öğretimine ve yüksek öğrenime doğru yönlendirilebilmesi için şehirde bir Kız Lisesi'nin varlığının çoktan beri özlenmekte olduğu belirtilerek bu ihtiyacın nedeni şöyle zikr edilmiştir: “Öteden beri Türk yurdunun kültürce uyanık bir köşesi sayılan Trabzon'da Kız Lisesinin açılması gerekir. Çünkü bütün doğu illerinde ve Karadeniz bölgesinde ne bir Kız Lisesi ne de bir Kız Muallim Mektebi vardır. Okul yapısı olarak Trabzon'da eski bir Lise binası mevcuttur, bütün Karadeniz kıyısına elli yıllık bir nur kaynağı olan okulun, eski binası çökme korkusu nedeniyle iki yıldır boşaltılmış ve öylece bırakılmıştır. Bu yapının onarılması, aynı zamanda bakımsızlıktan yıkılmaya doğru eski bir nur yurdunun yapıcı cumhuriyet eliyle ilimizde yeniden diriltilmesi olacak ve yenisinin yapılması büyük masraflara bakan böyle bir yapının, az masrafla, onarılmasıyla Trabzon, esasen muhtaç olduğu büyük bir okul yapısına kavuşacaktır”. Raporunda açılması istenilen Kız Lisesi ile ilgili olarak, Türkiye'nin doğusunda yalnızca Trabzon'da bir Kız Ortaokulu'nun mevcut bulunduğu ve yıldan yıla öğrenci sayısı artan bu okulun, bazı sınıflarının Kız Lisesi'ne çevrilebileceği ve bunu yaparken Erkek Lisesi Öğretmenlerinden istifade edilebileceği fikri ortaya atılmıştır. Raporun ek kısmının sonunda, tüm bu nedenlerden dolayı Trabzon ilinde bir Kız Lisesi açılması dileği yinelenmiş ve böyle bir yatırımın Cumhuriyet Hükümetinin Başbakanından beklenildiği ifade edilmiştir.⁵⁹

Adı geçen bu rapordan bir yıl sonra Trabzon'da maarif işlerinden sorumlu kimseler ve Cumhuriyet Halk Partisi Müfettişleri, Ankara'ya ayrı bir rapor daha göndermişlerdir. Bu raporda da bir yıl önce gönderilen raporda olduğu gibi; şehirdeki ortaokul ihtiyacından söz etmişlerdir. 1.5.1936 tarihinde Ankara'ya gönderilen raporda ifade edildiğine göre, şehrin her kazasında ilkokullardan yaklaşık 40–80 çocuk mezun olmasına rağmen bu çocuklardan ancak % 1 veya % 2'sinin bir vilayet merkezine gidip orta tahsil yapabildiği, kaza halklarının şimdiden bir ortaokul yapmaya hazır olduğu ifade edilmiştir. Hatta bu kazalardan biri olan Pazar kazası halkının okul binası için gerekli parayı dahi toplamış olduğu vurgulanmıştır. Raporun ilerleyen kısımlarında Trabzon Vilayeti'ndeki hemen her kazanın bir ortaokul istediği belirtilerek Akçaabat, Of, Pazar, Sürmene kazaları örnek gösterilmiştir. Açılacak okulların bütçeye yük olmaması için de, eğer okullar bu yıl içinde açılırsa, bu yıl ilk sınıflara iki veya üç öğretmen atamanın

⁵⁹ *BCA*, 30.10.0.0./ 65.433.4, s. 19–20.(Ek kısmı)

yeterli olacağı, gelecek yıllarda bu rakamın arttırılabileceği ifade edilmiştir.⁶⁰

Trabzon Vilayeti'nin bu dönemde eğitim alanındaki eksikliklerinin ifade edildiği diğer bir rapor ise 1937 yılında yazılmıştır. Bu tarihte Trabzon'da İl Jandarma Komutanlığı yapan Binbaşı Tahir Baykal'ın Trabzon ili ile ilgili hazırladığı raporun eğitim ile ilgili kısımda verilen bilgilere göre, Trabzon ili merkezinde kültür işleri, vilayet merkezinde kültür direktörlüğü ve kazalarda kültür memurlukları aracılığıyla idare olunuyordu. Raporla, Trabzon halkının en önemli vasıflarından birisinin de kültür işlerine karşı heyecanlı ve hevesli olmaları olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte vilayet ve kaza merkezlerinde tahsil çağında olup da okula devam etmeyen çocuk sayısının yok denecek kadar az olduğu, ancak tahsil çağına gelmesine rağmen köylerinde okul olmadığı için okuyamayan çocuk miktarının ise fazla olduğu ifade edilmiştir.⁶¹

Söz konusu raporda verilen bilgilere göre; Trabzon iline bağlı köylerde köy halkı, buldukları bölgede okul binası yaptırmak için müsabaka derecesinde müracaatlar yapmakta, öne sürülen hemen her şartı kabul etmekte, fakat gerek bütçe darlığı gerekse diğer sebeplerden dolayı köylerde bu ilim ve irfan yuvaları açılmamaktaydı.⁶²

Şehirde eğitim alanında yaşanan sorunların ele alındığı bir diğer rapor ise 1939 yılında Trabzon'da valilik görevi yapan Refik Koraltan tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilen rapordur. Söz konusu raporda verilen bilgilere göre, Trabzon Vilayeti'nin, Karadeniz sahilinde mühim bir mevkie sahip olmasına rağmen maarif işlerinde bu konumuna uygun bir gelişme sağlayamadığı belirtilmiştir. Maarif sahasında görülen bu durgunluğun nedeni olarak; şehirde Osmanlı döneminde birçok medrese açılmasına rağmen bu medreselerin Müslüman halkın Hıristiyan unsurlara karşı kendi dinini müdafaa için kurulan birer kale olarak görülmesi ve dolayısıyla bu medreselerde sadece dini eğitim verilmesi ve buralarda diğer eğitim alanlarının ihmal edilmesi gösterilmiştir. Ancak, Cumhuriyetin kurulması ile birlikte şehirde maarif ve mektep işlerine büyük önem verildiği, açılan mektepler ve Millet Mektepleri sayesinde zeki Trabzon halkının hayati ve medeni inkişafına ehemmiyet verilmeye başlandığı belirtilmiştir. Rapora göre 1939 yılında Trabzon'da, çevre illere nazaran büyük bir eğitim yuvası durumunda olan bir Lise, bir Kız Ortaokulu, Ticaret Okulu, Erkek Ortaokulu, gibi okullar, 5 tanesi tam devreli, 4 tanesi ise üç sınıflı olmak üzere 9 adet ilkokul

⁶⁰ *BCA*, 30.10.0.0./ 71.464.1.

⁶¹ Tahir Baykal, Bir Jandarma Subayının Kaleminden 1937 Yılında Trabzon, *Yayınlanmamış Rapor*, s.81.

⁶² *Aynı Rapor*, s. 82.

ve bu okullarda okuyan 2192 adet öğrenci bulunuyordu. Böylece Trabzon merkezinde orta ve ilkokullara devam eden öğrenci sayısının 3116'yı bulduğu ifade edilmiş, yine bu dönemde Trabzon'a bağlı köyler ve kasabalarda bulunan 84 ilkokulda 5910 adet öğrencinin eğitim gördüğü de belirtilmiştir. Şehirdeki bu eğitim seferberliği ve açılan okullar sayesinde vilayet dâhilinde okuma yazma bilen kişi sayısı 23193'ü bulduğu dile getirilmiştir.⁶³

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da eğitim-öğretimin nasıl ve hangi şartlarda verildiği ve hangi aşamada olduğunu tespit etmek açısından başvurabileceğimiz bir diğer kaynak ise 3. Müfettişlik Maarif Mıntıkası Kültür Müdürü Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun görev yaptığı yıllarda tutmuş olduğu kişisel notlardır. Söz konusu notlara göre, 1936 yılında Trabzon'da incelemelerde bulunan Tarakçıoğlu, şehirdeki Zeytinlik, Boztepe, İskenderpaşa, Sotka (Cumhuriyet Okulu), okullarını teftiş etmiş ve genelde yapılan eğitimi ve gezdiği sınıfların seviyelerini düşük bulmuştur. Tarakçıoğlu, 1936 yılında gezdiği Zeytinlik Okulu'nun dördüncü sınıfında 57 mevcutlu sınıftan ancak 27 öğrencinin piyasada ekmeğin kilosunun fiyatını bildiğini, yine öğrencilerin bayrak ve millet hakkındaki malumatlarını yetersiz bulduğunu belirtmiştir. Yaptığı teftişler sonucunda halkın okul ihtiyacını nasıl giderilebileceğini araştıran Tarakçıoğlu, şehrin muhtelif bölgelerini gezerek nerelerde ortaokul açılabilirliğini tespit etmiştir. Örneğin Sürmene'nin Zarha (Hisarlı) Köyünde, ortaokul yapılması planlanan bir bina gezilmiş, binanın fiyatı hakkında kazanın kaymakamından rapor istenmiştir.⁶⁴

1937 yılına gelindiğinde Trabzon'un ileri gelen aydın ve münevverleri şehirde eğitim alanında görülen eksiklikleri dile getiriyor ve bunun yanında bu eksikliklerin nasıl giderilebileceği yönünde de fikirler ortaya atıyorlardı. Örneğin bu dönemde Trabzon Halkevi'nin yayın organı olan İnan Mecmuası'nda şehirde eğitim alanında yaşanan sorunların giderilebilmesi için şu önlemlerin alınması gerektiği ifade ediliyordu:

- İlköğretim okullarının yalnız ve mutlak suretle ortaokullara mahreç olma vaziyetinden çıkarılmalı.
- İlk tahsil altı seneye çıkarılmalı.
- İlkokullarda hiç olmazsa bazı dersler gurup halinde işlenmeli.
- Dağınık olan köyler için mıntika gündüz ve mıntika yatı okulları tesis edilmeli.

⁶³ Trabzon Valisi Refik Koraltan Tarafından 10.05.1939 Tarihinde Dâhiliye Vekâletine Sunulan "Halkın Umumi Vaziyeti ve Ahval-i Ruhîyesi Hakkında Rapor", *Yayınlanmamış Rapor*, Trabzon 1939. s. 57-59.

⁶⁴ *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hatıratları*, 1936 Trabzon. (V. Usta arşivi).

-İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin maaşları daha iyi bir seviyeye çıkarılmalı.

-Tam devreli şehir okullarıyla tam devreli köy okullarından çıkacak olan öğrencinin ciddi tetkikler sonucu orta tahsil görebilecekler ayırt edilmeli..

-Her kültür mıntıkasında o mıntikanın seviyesine göre sinema ve kütüphaneler açılmalı.

-Her köy okulunun işleyeceği bir arazisi olmalı.

-İlkokul öğretmenlerinin bulunduğu muhitin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bilgi ve maharet sahibi olmaları ve vilayetin kültür bütçesi meselesi çözüme kavuşturulmalı.⁶⁵

Trabzon'da eğitim alanında en önemli sorun olarak kabul edilen okul binası eksikliğinin giderilmesi için yapılan çalışmaların erken bir tarihte netice veremeyeceği anlaşılınca, elde bulunan mevcut okulların daha iyi bir seviyeye getirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bu anlamda 1937 yılındaki yaz tatilinden istifade edilerek şehirdeki, İskenderpaşa, Cudibey, Boztepe, Gazipaşa⁶⁶ ve Ülkü İlkokullarının tamirine başlanmış,⁶⁷ şehrin Taksim mevkinde eski Sörlük Mektebi olarak anılan okul, maarifçe satın alınarak beş sınıflı bir ilkokul haline getirilmiştir. 21 Mart 1937 tarihinde Yeni Okul adıyla açılan 11 odalı okul, 2500 lira para harcanmak suretiyle tamir edilerek faaliyete geçmiştir.⁶⁸ Yeşilyurt mevkinin arka bölgesi ile Sürmene kazasında da yeni bir ilkokul yapılması için çalışmalara bu öğretim yılında da devam edilmiştir.⁶⁹

1937 yılının en önemli hadiselerinden biri de şehirde bir Kız Sanat Mektebi'nin açılması olmuştur.⁷⁰ Açılması düşünülen okulla ilgili tetkiklerde

⁶⁵ *İnan Mecmuası*, Ekim 1937, Sayı: 7, Trabzon 1937, s. 2-3.

⁶⁶ Bu dönemde tehlikeli bir durum arz eden ve bir yıldır boş bırakılan Gazipaşa Merkez Okulu'nun da tamirine başlanma kararı alınmıştır. *İnan Mecmuası*, Ağustos 1937, Sayı: 4, Trabzon 1937, s. 32. Okulun yıkılma tehlikesi göstermesi üzerine bazı velilerin okulda okuyan çocuklarını okula göndermedikleri ve 400'e yakın öğrenci barındıran bu okulda acı bir olay yaşanmadan bir an önce bir önlem alınması yönünde, şehirdeki yerel gazeteler tarafından yetkililerden rica olunmuştur. *Halk Gazetesi*, Sayı: 502, 3 Şubat 1936.

⁶⁷ Bu faaliyetlerden biri de Beşikdüzü nahiye merkezinde Nahiye Müdürünün yardım ve desteğiyle halk tarafından yapımına başlanan ilkokuldur. *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2221, 16 Ekim 1936. Beşikdüzü'nde olduğu gibi Yomra Nahiyesinde de yine halk tarafından yaptırılan ve içinde beş derslik bulunan modern bir ilkokul binasının yapımına başlanmıştır. *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2264, 19 Aralık 1936.

⁶⁸ *Halk Gazetesi*, Sayı: 516, 23 Mart 1936.

⁶⁹ *İnan Mecmuası*, Kasım 1937, Sayı: 7, Trabzon 1937, s. 32.

⁷⁰ *Halk Gazetesi*, Sayı: 525, 23 Nisan 1936.

bulunmak üzere İstanbul Selçuk Kız Sanat Okulu⁷¹ Müdürü Asım Bey, Trabzon'a gelmiş, Kültür Direktörü ile bazı tetkiklerde bulunmuş ve okul binası yapılması tasarlanan arsaları gezmiştir.⁷² Trabzon ilinde faaliyet gösteren ve 1937 yılında Enstitü haline getirilen Kız Sanat Okulu,⁷³ ilk defa bu eğitim yılında öğrenci kaydetmeye başlamış, okulda ilkokul mezunlarının beş yıl, ortaokul mezunlarının ise iki yıl okumalarına karar verilmiştir.⁷⁴

Trabzon'un en büyük ihtiyaçlarından biri olan kız lisesi ve ortaokul eksikliğini giderilmesi çalışmaları 1937 yılı sonunda meyvelerini vermeye başlamıştır. Zira Trabzon Kız Orta Okulu Müdürü Ömer Sıtkı Erdi, şehirdeki yerel gazetelere verdiği beyanatta 1938 yılı içinde Trabzon'da bir Kız Lisesi'nin açılacağı müjdesini vermiştir.⁷⁵ Maarif Vekâleti 1937 yılında memlekette açılacak olan 7 ortaokulun 4'ünün Üçüncü Umumi Müfettişlik Mıntıkasında olduğunu belirtmiştir.⁷⁶ Böylece Trabzon'un en büyük sorunlarından biri olan, ilçelerdeki ortaokul eksikliğini giderilmesi için Akçaabat'ta bir ortaokul açılmasına karar verilmiş ve bu karar Trabzon halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır. Dönemin Akçaabat Belediye Başkanı Münir Serdar, Akçaabat'ta okul yapılması düşünülen binayı gezerek ilçedeki tüccarlarla görüşüp okul binasındaki eksikliklerin giderilmesi talimatını vermiş ve okulun 1938 ders yılında kesin olarak açılması için gerekli hazırlıkların yapılmasını istemiştir. 1938 yılı içinde açılması planlanan Akçaabat Ortaokulu'nun açılış töreninin ilçe halkı tarafından sabırsızlıkla beklendiği de ayrıca belirtilerek,⁷⁷ söz konusu okul için Belediye Reisi Münir Beyin başkanlığında, Tüccar Hakkı Başar, Remzi Şener, İsmail Tursun,

⁷¹ Şehirde yayınlanan gazetelerin verdiği bilgiye göre, bu okuldan mezun olanlar ortaokulu bitirmiş sayılacak ve biçki, dikiş, ev idaresi, çocuk bakma, büyütme, yatırma, kaldırma hıfzıssıhha gibi dersler okutturulacaktır. *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2147,10 Haziran 1936.

⁷² *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2164, 8 Ağustos 1936.

⁷³ Okul bu dönemde yeni binası olan Kostaki Köşküne taşınmıştır. Trabzonlu Rum bankerlerden Kostaki Teoflaktos tarafından yaptırılan bina Rus işgali sırasında (1916-1918) karargah olarak kullanılmıştır. Milli Mücadeleden sonra hazineye devreden bina, Ortahisar'daki Hükümet Konağı'nın inşası nedeniyle 1926-1931 yılları arasında Hükümet Konağı olarak kullanılmıştır. 1931-1936 yılları arasında Üçüncü Genel Müfettişlik binası olarak kullanılan bina 1936'da Milli Eğitim Bakanlığına devredilerek 1987 yılına kadar Kız Sanat Enstitüsü olarak hizmet vermiştir. 1987'de Kültür Bakanlığına devredilen bina 1998'den bu yana Trabzon Müzesi olarak kullanılmaktadır. Veysel Usta, *Arşivlere Yansıyan Belgelerle Trabzon'da Atatürk Sevgisi*, Trabzon 2005, s.150.

⁷⁴ *İnan Mecmuası*, Kasım 1937, Sayı: 7, Trabzon 1937, s. 32.

⁷⁵ *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2348, 15 Nisan 1937.

⁷⁶ *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2323, 9 Mart 1937.

⁷⁷ *Yeni Yol Gazetesi*, Sayı: 2432, 19 Ekim 1937.

Hüseyin Kazancı, Osman Piyale'den oluşan bir komisyon teşkil olunmuştur.⁷⁸

1938–39 ders yılında Trabzon Vilayetinde ortaöğretim alanında yaşanan en büyük gelişme, şehirde yapılması düşünülen ve daha önce plan ve projesi hazırlanarak ihalesi yapılan Trabzon Lisesi'nin⁷⁹ yeni binasının temelinin atılmasıdır. Temel atma töreni 16 Haziran 1938 Perşembe günü, Trabzon Valisi, Üçüncü Umumi Müfettiş, Belediye Başkanı, Kültür Müdürü ve diğer vilayet erkânının hazır olduğu bir halde yapılmıştır. Çeşitli konuşmalar yapılan tören sonunda, okulun temeli Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer tarafından atılmış ve törene katılan davetlilere çeşitli ikramlarda bulunulmuştur.⁸⁰

Sonuç

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılında Trabzon'da 48 olan ilkokul sayısı 1939 yılına gelindiğinde yaklaşık iki katına çıkmış, bu okullarda 15 binin üzerinde öğrenci eğitim-öğretim görmüştür. Böylece Cumhuriyetin 16. yılında Trabzon'da maarif durumu, ilk yıllara göre, memleketin her yerinde olduğu gibi göğüs kabartıcı duruma gelmiştir. Okuma yazma bilmeyen şehir halkının bu ihtiyacına cevap vermek için açılan Ulus Okulları sayesinde Trabzon'da yaklaşık 30 bin vatandaşa okuma yazma öğretilmiş ve bu suretle Trabzon halkının eğitim seviyesi yükseltilmiştir. Şehir halkı ve idarecileri, eğitim davasına sahip çıkarak okullaşma faaliyetlerini birlikte yürütmüşlerdir. Daha önce şehirde mevcut bulunan ve cumhuriyet döneminde yeni faaliyete geçen okullarla birlikte Trabzon şehri, Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de bulunduğu bölgede bir eğitim merkezi olma konumunu sürdürmüştür.

Bu dönemde devlet-millet işbirliğiyle gerçekleştirilen faaliyetlerin yanı sıra tüm ülkede olduğu gibi Trabzon'da da eğitim alanında bazı eksiklikler bulunmaktadır. Trabzon'da eğitim faaliyetleri içinde görülen bazı önemli eksiklikler şu şekilde ifade edilebilir: Cumhuriyetin ilk yıllarında şehir merkezindeki okulların birçoğu eski ve harabe haldeydi. Eğitim-öğretim yapılan binaların bu durumda olmasının altında yatan sebep ise ülkenin ekonomik durumunun kötü olması ve eğitim-öğretim faaliyetlerine

⁷⁸ *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hatıratları*, 1937 Trabzon. Bu dönemde oluşturulan komisyonlardan biri de Sürmene ilçesindedir. İlçe ileri gelenleri tarafından oluşturulan komisyonun amacı; Sürmene'de bir ortaokul yaptırmaktır. *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu Hatıratları*, 1937 Trabzon.

⁷⁹ 1938–1939 öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin orta kısmında toplam 247 öğrenci, okulun lise kısmında ise toplam 373 öğrenci öğrenim görmüştür. *1938–1939 Maarif İstatistiği*, s. 250.

⁸⁰ *Yeniöl Gazetesi*, Sayı: 2499, 18 Haziran 1938.

istenildiği kadar bütçe ayırlamamasıdır. Trabzon halkı, bu kötü vaziyet içinde her şeyi devletten beklemek yerine kendi arasında birlikler ve cemiyetler kurarak şehirde okul yapımı kampanyası başlatmış ve bu suretle vilayet içinde birçok okul yapımı projesine imza atmıştır. Bu dönemdeki bir diğer eksiklik ise sık sık yapılan tayinler sonucu başlanan hamlelerin yarıda kalmasıdır. Örneğin, bir önceki yıl yaptığı hizmetlerden dolayı takdirname alan bir eğitimci bir sonraki yıl başka bir okula veya şehir dışına tayin edildiğini görüyoruz. Söz konusu dönemde görülen kız lisesi ihtiyacı, öğretmen sayısındaki yetersizlik, kaza ve ilçelerde ortaöğretim kurumu eksikliği gibi meselelerde bu dönemde maarif işlerini yürüten kişilerin karşılaştıkları en büyük problemler olarak karşımıza çıkmaktadır.